I

Щоразу, коли Андрій Розумець заходить на подвір'я обсерваторії, його заполоняє дивний настрій. А особливо увечері. Все тут таке знайоме і заразом якесь незвичайне. Навіть гінкі клени, що натовпом стоять коло входу, здаються ближчими до неба, ніби й вони тягнуться до зірок, прагнуть зазирнути в таємницю Всесвіту. А круглі павільйони із шоломами зверху? Урочисто бовваніють у срібному присмерку ночі, ховаючи в собі щось потаємне, важливе й велике.

Розумець іде доріжкою, притискуючи до себе довгастого ящичка. Задерши голову — і як та кепка не впаде? — хлопець дивиться на небо, швидко відшукує Марс. Дарма що Андрійко ще тільки піонер. Зоряне небо він вивчив добре, і за це його дуже любить дідусь-астроном. "Закінчиш школу,— не раз казав він, — підеш вчитися на астрономічних! відділ..." О, коли б то вже скоріше скінчити школу!

Андрійко дуже хоче стати астрономом і мріє... про міжпланетні подорожі. От хоча б і на Марс. Онде він видніється у небі. Ця загадкова планета різко виділяється на темно-синьому тлі — наче бризка розплавленого металу.

З кожним днем Марс наближається до Землі: надходить час великого протистояння, коли віддаль між ними зменшиться до мінімуму.

Чути приглушене гудіння моторчика. Шолом павільйону, де встановлено найпотужніший телескоп, почав розкриватися. "Дідусь уже прийшов,— подумав Андрійко.— Ну, я ж його сьогодні здивую!"

Хлопець прискорює ходу. Хочеться швидше припасти до окуляра, глянути на загадкову планету. Скільки цікавого бачив на ньому Андрій! Білі яскраві смуги через увесь диск, величезні світлі плями... Але професор невідступно твердить, що Марс — мертве небесне тіло, що

його вкривають піски, на яких навіть мох не росте. Та й звідки, мовляв, взятися на Марсі рослинності, коли там майже немає води? Андрійко нагадував дідусеві про полярні "шапки". Професор, у свою чергу, довго пояснював, що "шапки" ті зовсім не снігові. Легесенька намітка з інею, та й тільки. Про це свідчить швидкість її танення. Як тільки починається марсіанська весна, шапка сповзає з планети із швидкістю сорока п'яти кілометрів на добу. А яка атмосфера на Марсі? Приблизно дев'яносто вісім процентів її становить азот; решту — два проценти — складає аргон, вуглекислота і невеликі домішки інших елементів. Серед цих домішок є й сліди кисню, але тільки сліди...

Андрійко не погоджується з таким висновком. Можливо, прилади, які показують склад атмосфери, неточні — може ж таке бути? А найменша похибка призводить до неабияких перекручень; тим паче, що ми спостерігаємо планету із дна глибокого повітряного океану. Насправді на Марсі, мабуть, кисню багато, і є чим дихати... Але все це — зовсім не обґрунтовані припущення, як каже професор. Така наукова суперечка розгоралася мало що не кожного вечора, коли Андрійко приходив провідати дідуся в обсерваторію. Нарешті юний астроном дійшов висновку, що достеменно дізнатися про життя на Марсі можна, тільки здійснивши політ на планету. Треба лише перейти від слів до діла. Сьогодні він покаже дідусеві свій винахід...

Хлопець заходить до павільйону схвильований, ніби ступає на борт космічного корабля.

— А-а... ласкаво прошу, юний астрономе! — долинає з темряви голос професора.— Нам час рушати в далеку мандрівку!

— Я завжди готовий, дідусю! — бадьоро відповідає Андрійко, зачиняючи за собою двері.— А гляньте, що я вам приніс!

Професор вмикає світло й підходить до Розумця.

— Ось,— той подає йому довгастого ящика і блискучими очима стежить, як професор неквапно піднімає кришку.

— Космічний корабель!.. Молодець! — вигукує дідусь.— А як ти його назвав?

— "Піонер",— тамуючи хвилювання, каже Андрійко.— Там он на корпусі написано.

— Ага, бачу, бачу...

Професор уважно розглядає сріблясту модель. Вона й справді гарна. З боків її видніються ілюмінатори, крізь які можна бачити астронавтів, що сидять усередині в добре устаткованій кабіні.

— А ти все передбачив? — питає професор.

— Ну, аякже! Я ж прочитав багато описів ракет в науково-фантастичних творах,— пояснює Андрійко.— І твори Ціолковського читав... Крім каюти для екіпажу, тут є відділ для продуктів і води, інакше кажучи, їхня комора, відсік для пального і моторна група...

— Ну, тоді все гаразд, можна вирушати в мандри,— урочисто промовив професор і лукаво посміхнувся.— Вже не за горами той день, коли людина полетить у космос.

— Спочатку на Марс?

— Звичайно!

— От побачите, дідусю, там є життя!

— Гаразд, гаразд. Давай краще подивимось на Марс у телескоп.

Професор вимкнув світло. В павільйоні стало темно, тільки крізь щілину в його бані пробивалося примарне світло далеких зірок.

II

Хоч як далеко попереду був цей день, але він таки настав! Андрій уже дорослий, сам став астрономом. Дідуся називає Данилом Івановичем, і розмовляють вони на "ви". Але який чудний дідусь! Навіть тепер, коли ракета мчить їх до Марса, він бубонить своє: мертва пустеля, іній, брак атмосферного кисню...

"Зачекайте ж, шановний! — думає Андрій.— Я ось устругну вам штуку! Я вам доведу..."

Він дивиться в об'єктив телескопа. Диск Марса росте з кожною хвилиною.

— Дивіться, Даниле Івановичу,— канали! Ціла сітка!

Професор шамкає щось нерозбірливе, але сідає до телескопа, щоб перевірити.

Андрій тим часом іде вздовж стіни кабіни, тримаючись за поручні. Як добре, що професор вибрав саме його, Андрія Розумця! Адже полетіти на Марс було багато охочих... Власне, не на Марс, а до Марса, бо ракета не сідатиме на планету, вона лише облетить навколо неї. Фотокамери зафіксують на плівку її ландшафт. Керують ракетою по радіо з Землі. Тут є тільки один пристрій. Якщо, повертаючись на ракетодром, космічний корабель зазнає якої-небудь аварії, треба натиснути аварійну кнопку — червоного ґудзика, втопленого в стіну. Варто лише доторкнутися до нього, як кабіна з екіпажем відокремиться од тіла ракети і плавно спуститься на Землю.

Андрій, як заворожений, дивиться на червону кнопку, а в голові в нього рояться думки...

— Які ж це канали! — нарешті озивається Данило Іванович.— Придивіться уважніше, Андрію, і ви переконаєтесь, що ці плями викликані якимись структурними особливостями марсіанської поверхні. Оптичний обман, так би мовити.

Розумець відриває погляд від червоної аварійної кнопки, обертається і йде до телескопа. На обличчі в професора — іронічна усмішка. Здається, навіть срібна борода його посміхається. "Ну, гаразд, шановний учителю,— незлобно думає Андрій,— ще побачимо, на чиєму боці правда!"

Диск Марса займає величезну частину неба. Крізь рідку пелену марсіанських хмар Андрій бачить-таки канали! Вони тягнуться аж від сліпучо-білої полярної шапки...

— Це хмари вам заважають, Даниле Івановичу, хмари! Ну, звичайно, і невір'я. От вирішили ви, що життя на Марсі немає, а тепер і не хочете відступитися...

Професор кладе на Андрієве плече руку.

— Це ви, юний астрономе, вбили собі в голову, що там життя, канали, міста, а зараз кожну пляму бгаєте у свою схему. Ні, дорогий, в науці так не можна...

Андрій важко зітхнув. Скільки разів доводилось йому вислуховувати ці промови про науку і фантазію, про сувору перевірку здогадів! Ну, нехай раніше, на Землі, це, може, й було виправдано. А тепер, коли вони вже в сфері тяжіння Марса? Та треба бути сліпим, щоб не бачити... або не вірити баченому! Зрештою, це починає дратувати Андрія. В ньому наростає протест.

— А що — впевнилися, дорогий? — схиляється до нього професор, та так близько, що торкається бородою його обличчя.— Я бачу, що вас переконають хіба що телевики. Фотографія — то вже доказ незаперечний. Та це ми розглянемо, коли повернемось на Землю. А зараз дозвольте мені сісти за інструмент.

"Ото ж бо й є: коли повернемось...— думає Андрій, встаючи. А може статися й таке, що ми не повернемось!"

Не відриваючись від окуляра, професор заговорив знову:

— Де ви тут бачили хмари, друже? Це поверхневі утворення вводять вас в оману. Нерівномірність освітлення... Ось погляньте ще раз.

Андрій знову дивиться в телескоп.

— Даниле Івановичу... Якраз супутник підійшов — Фобос! Ой, що я бачу! Поверхня його наче відполірована... Ілюмінатори... Та він же штучний, цей супутник! Не вірите! Подивіться.

Старий сідає і мовчки дивиться. А тоді каже:

— Фобос — штучний супутник? Я цього не бачу.

— Але ж поверхня, поверхня відполірована! Ще й ілюмінатори величезні...

— Це так лише здається. То гра світла.

— Але ж Фобос дуже близько до поверхні Марса, — не відступає Андрій. — Яка віддаль?

— Шість тисяч кілометрів.

— От бачите! Хіба є ще біля якоїсь планети такий близький природний супутник?

— Нема,— невдоволено відповідає професор,— але це не означає... Ну, та я знаю вас, юначе, ви завжди фантазували.

"Гаразд! — спохмурнів Андрій. — Побачимо".

Хапаючись за поручні, він обережно наблизився до аварійної кнопки.

Вона здавалася йому гарячою-гарячою. Аж пашіла. Припече палець? Нехай, він все одно натисне! От буде ракета над полярною шапкою, тоді й... Чи, може, не треба? Професор образиться... Окрім того, залишатися на Марсі назавжди немає бажання. Але чому назавжди? Незабаром прибуде інша ракета. Через рік-два. Невже марсіани зустрінуть нас вороже?

— Легенда про існування марсіан,— ніби вгадавши хлопцеві думки, заговорив професор,— це плід людської фантазії. На те вона й фантазія, щоб фантазувати. Ага, от вам і "шапка", дивіться!

В цю мить Андрій здійняв руку і з силою натиснув кнопку. Кабіна схитнулася, закружляла...

— Що ви зробили? — вигукнув професор.— Що ви накоїли?!

Кабіну хитало, мов парусник під час шторму. Андрій і Данило Іванович попадали на підлогу. "Чи далеко ще до поверхні? — лихоманила хлопця думка.— Хоча б дідусь витримав удар! А що коли справді не сніг, а іній, тоді кабіна розлетиться на друзки. Атмосфера як не як — розріджена, спуск не такий, як на Землі. Невже не витримає?..."

Падіння тягнеться цілу вічність. Хлопець хоче підвестися, глянути в ілюмінатор, але не може. Все тіло пройняла лоскітлива млість, не можна

поворухнути ні рукою, ні ногою. Всі думки витіснило тривожне передчуття удару. Андрієві чомусь здається, що від сильного зіткнення з планетою він розлетиться снопом іскор.

Нарешті поштовх, м'який, плавний. Тиша — аж у вухах дзвенить. Уже?

Андрій боязко підводиться, чапає до ілюмінатора.

— Даниле Івановичу! — гукає до професора. Старий лежить на підлозі, мабуть, "слухає джмелів". — Даниле Івановичу — сніг! Ось подивіться — сніг!

Професор розплющує очі, мацає голову.

Андрій допомагає йому звестись на ноги, бере за лікоть і підводить до люка.

Вони стрибають униз і по пояс загрузають у снігу.

Андрій переможно поглядає на Данила Івановича: "А що я казав?"

Навколо пустельно. Тільки десь на самому обрії чорніє малесенька цятка. Що воно?

Глибоко загрузаючи в сніг, мандрівники пробираються вперед. Цятка росте, стає чіткішою.

— Залишок невивітреної скелі, — каже професор.

Хлопець заперечує.

Ну, звичайно, Андрій має рацію. Коли вони підійшли ближче, то побачили високу кам'яну споруду з масивними дверима, до яких вели широкі сходи. Андрій запитливо поглядає на Данила Івановича, але той, розгублений, мовчить.

"Іній! Мертва планета!" — пригадались Андрієві його слова.

Двері самі відчинилися і пропустили космонавтів до просторої, залитої червонуватим світлом зали. Там було повно марсіан: вони сиділи на зручних стільцях і мовчки слухали промовців, що по черзі говорили з двох трибун.

Марсіани, як і передбачав Андрій, дуже скидалися на людей. Вони не помітили посланців Землі і продовжували засідання.

— Шановні колеги,— урочисто казав промовець, що стояв на правій трибуні,— всі ви були свідками наших грандіозних заходів по налагодженню зв'язків із Землею. Ми збудували колосальну за своїми розмірами систему рефлекторів і підключили до неї всі наші енергетичні джерела.

"Он, значить, що! — радісно посміхнувся Андрій.— Світлі смуги, які я спостерігав, були сигналами з Марса!"

А промовець вів далі:

— Пройшло вже чимало часу. Якби Землю населяли розумні істоти, вони дали б відповідь! Або візьмімо наші штучні супутники. Коли б із Землі велося спостереження неба, ці геніальні витвори давно були б помічені. Земляни здогадалися б, що з такою незначною масою, з таким великим об'ємом і в такій близькості від планети природних супутників не буває. Здогадалися б і якось дали про себе знати. Висновок напрошується сам собою: Земля — мертве небесне тіло.

Професор підняв руку і вже розкрив було рота, щоб заперечити це безпідставне твердження, але Андрій вчасно зупинив його, вхопивши за лікоть.

— Послухаємо ще,— прошепотів він на вухо Данилові Івановичу.— Бачте, і тут є такі, що не вірять в можливість життя на інших планетах.

Тим часом заговорив другий промовець, з лівої трибуни.

— Вельмишановні друзі добре знають, скільки довгих років ішла підготовка до передачі світлових сигналів на Землю. І це в нас, де наука набула такого грандіозного розвитку. Що ж говорити про Землю, розвиток якої, як можна припустити, набагато відстав? Безперечно, в наступне велике протистояння ми одержимо відповідь на наші сигнали, бо — я певен — планета ця заселена розумними істотами!

— Ні! З цим погодитись не можна,— заперечив перший.— Доказів про наявність життя на Землі нема!

— Але ж немає доказів, які свідчили б і про відсутність життя! — вигукнув другий.

— Доказом є те, що немає доказів...

Промовці сперечалися довго й запально.

Андрій і професор, що принишкли в кінці залу за товстою колоною, вражено слухали цей диспут і не знали, що їм робити. Чи доречно втручатися? Андрія наче за язик хто сіпав — так хотілося гукнути: "І в нас є такі, що не вірять у життя на Марсі!" Але, глянувши на Данила Івановича, стримався. Незручно виставляти шановного професора на посміховисько.

Опоненти сперечалися, а зал мовчав. Ні оплесків, ні вигуків. Мовчанка. Це здивувало мандрівників, і вони почали придивлятися до похилених кудлатих голів.

— Сплять! — прошепотів професор.— Усі сплять! Ходімо звідси, бо й нам треба відпочити. Чуєте, дорогий? Чи ви теж спите?

Щось шарпнуло Андрія, і він... прокинувся. Професор торсав його за плече:

— Задрімав, Андрійку? Ну, й що тобі приснилось?

— Ех, дідусю,— промовив Андрій, потягуючись.— Я побував на Марсі...